
УДК 821.162.1.09 Венглінський

Ростислав Радішевський

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ЕТНОГРАФІЧНО-АНТРОПОЛОГІЧНІ ВИМІРИ ПОЛЬСЬКОМОВНОЇ ПОЕЗІЇ ЛЬВА ВЕНГЛІНСЬКОГО

У статті розглядаються етнографічно-антропологічні виміри польсько-української поезії Л. Е. Венглінського, літератора польсько-українського пограниччя. Аналізуються тексти, включені до семи збірок, виданих у 1885 році, які становлять польську частину доробку автора.

Ключові слова: антропологічна критика, польсько-українське пограниччя, поезія.

Rostysław Radyszewski. Etnograficzne i antropologiczne wymiary polskojęzycznej poezji L. E. Węglińskiego.

W artykule są rozpatrywane etnograficzne i antropologiczne wymiary poezji L. E. Węglińskiego, pisanej w języku polskim. Był on literatem pogranicza polsko-ukraińskiego. Analizowane są teksty wydane w siedmiu zbiorach w 1885 roku, które składają się na polską część spuścizny pisarza.

Słowa kluczowe: krytyka antropologiczna, pogranicze polsko-ukraińskie, poezja.

Rostislav Radyshevskyy. Ethnographic and anthropological dimensions of polish poetry of L. E. Venglinsky.

The article examines ethnographical and anthropological dimensions of Polish poetry of L. E. Venglinsky, the writer of Polish-Ukrainian borderlands. Author analyzes texts included in the seven collections, published in 1885, which are part of the heritage of Polish author.

Keywords: anthropological criticism, the Polish-Ukrainian border, poetry.

Лев Євгеніуш Венглінський (1827–1905) — поет польсько-українського пограниччя, що залишив після себе творчий доробок двома мовами — польською та українською (наддністрянським діалектом). Своєю малою вітчизною вважав Червону Русь — так називав Східну Галичину (нинішня Львівська, Івано-Франківська та Тернопільська області України), відповідно до її давньої історичної назви. Українські

твори підписував псевдонімами Лірник Наддністрянський або Кость Правдолюбєць із Єзуполя, під польськими підписувався Годземба, намагаючись на свою належність до давнього шляхетського роду.

Митець видав шість збірок діалектом: три — 1858 року в Перемишлі («Лучи» («Проміння»), «Оман» («Відлуння») та «Русалка») і три — 1885 року в Кракові («Звуки наших сіл і нив» (два томи) та збірку «Гіркий сміх. Казки й образки з життя в Галичині»). Того ж 1885 року опублікував на власний кошт твори, об'єднані в сім польських поетичних збірок: «Pieśni od znoju i z boju» («Пісні від праці та з бою»), «Echo z-za Tatr i Karpat» («Відлуння з-за Татр і Карпат»), «Snopek z niw sławiańskich i obcych» («Ужинок зі слов'янських і чужих нив»), «Echo z ziemi łez i krwi i parallela historyczna» («Відлуння з країни крові й сліз та історичні паралелі»), «Migotki» («Мигтіння»), «Plewa i ziarno» («Полова й зерно»), «Dźwięki z polskich siół i pól» («Звуки з польських сіл і піль»). Названі польськомовні збірки нині зберігаються в бібліотеці Ягеллонського університету м. Кракова, а україномовні були перевидані нами в Україні 2011 року в одній книжці у кирилических графічних шатах [1].

Не існує спеціальних історико-літературних досліджень, які б розкривали біографію автора. Лишилася коротка згадка про поета в статті Івана Франка «Азбучна війна в Галичині 1859 р.»: «Про Венгліньського маємо небагато біографічних відомостей... У році 1896 мав я нагоду особисто познайомитися з тим письменником, який відвідав мене в моїм помешканні і вручив мені примірники обох сих остатніх його збірок (йдеться про україномовні збірки. — Р. Р.). Від нього я довідався, що він віддавна живе при дворі властителя Єзуполя графа Войтіха Дзедушицького, не маючи там ніякого особливого заняття і маючи досить вільного часу для літературної праці. На той ласкавий хліб прийняв його, мабуть, ще в 1850-х рр., отець гр. Войтіха, а син лишив його на тім становищі до своєї смерті» [5, с. 630–631]. Варто тут згадати, що граф В. Дзедушицький (народився 1848 р. в Єзуполі біля Станіслава — помер 1909 р. у Відні) був відомим на той час польським політиком, депутатом Австрійського парламенту, міністром у справах Галичини, філософом, есеїстом, мистецтвознавцем і письменником. Із 1887 р. — член Академії наук (Akademia Umiejętności), з 1896 — професор історії філософії та естетики Львівського університету. Як філософ, перебував під впливом Канта та Декарта, вважаючи

умовою самопізнання людини тісний зв'язок людського духу і Бога (ці самі переконання ми помічаємо й у творчості поета). Скажімо, у «Лучах» низка поезій присвячена Богові («Де є Біг», «Наш спаситель», «Доброта Господа в час зими», «Божое сідали ще»). Подібні тексти втілюють прагнення автора зрозуміти Боже єство і передати це розуміння читачеві. У його поезіях загалом явлено світ живий, одухотворений, над яким пантрує око Боже. Отже, можемо домислити, що граф-благодійник уплинув не лише на життя, а й на світогляд поета.

Додамо також, що образ доброго пана є одним із провідних в україномовній творчості Льва Венглінського. Вперше помічаємо такий образ у збірці «Русалка», назва якої походить від персонажа, змальованого в баладі «Сирота». Героїня балади, натерпівшись страшних поневірянь долі, вирішує втопитися; мало бракувало, аби на русалку перетворилась, але її рятують рибалки — витягають із води і приносять до панського двору. Добрий пан дає притулок бідоласі й нове щасливе життя. Припускаємо, що балада алегорично відтворює перипетії долі самого поета.

Яскравий приклад позитивно забарвленої постаті пана постає у II томі «Звуків від наших сіл і нив» — віршованої енциклопедії сільськогосподарських робіт, виконуваних галицькими селянами. Книжку завершують сім так званих віночних пісень, присвячених важливому періодові життя селян — жнивам — і адресованих панові. У цих піснях поет реконструює обрядодії, що існували, напевно, відтоді, відколи з'явилися на цій землі пани (а то й раніше, коли присвячувалися божествам): на завершення збирання врожаю громада, виконуючи віншувальні співи, складає панові вінець праці, тобто вінок пшениці, потім — жита, ячменю, вівса, гречки, проса, кукурудзи — саме в такій послідовності, за порядком виконання жнив. Зі змісту пісень постає симпатичний образ пана, що частує громаду за добру працю, обидві сторони виявляють взаємне шанування й любов, отже, усі залишаються задоволені: і ті, хто працював на панському лані, й володар полів.

Місце народження Льва Венглінського підказує, на наш погляд, його поезія «В Журавні» зі згаданої збірки «Русалка», в якій ліричний герой по роках повертається в місцину, «дем дітинов був хрещений... Де отець жив, моя мати». Нині це містечко Журавно в Жидачівському районі Львівської області. Що цікаво, 1505 року тут народився основоположник польської літератури Миколай Рей. У передмові до збірки «Sporek

z niw sławiańskich i obsyuch» автор писав, що народився і виховувався на прекрасному березі Дністра і що «руське» село від дитинства стало для нього ідеалом краси. Згодом йому довелося прожити кілька років у «чужій стороні» (як свідчить україномовна творчість, такою стороною була Волинь), після чого він переїхав до «підгорян», де познайомився з місцевими звичаями, обрядами, віруваннями та фольклором. Автор зазначав, що з дитинства захоплювався народними піснями, наслідком чого у зрілі роки стала названа збірка, яка містить віршові тексти польською мовою, написані на мотиви, переспівані або які є перекладами українських народних пісень (42 тексти), моравських (69 пісень) та угорських (20). «Чужі ниви» представляють ще 60 текстів, перекладених із німецької авторської та народної поезії. Лев Венглінський зараховує себе до кола європейських і польських дослідників і збирачів фольклору, таких як Гердер, Копітар, Шафарик, Бродзінський, Голембювський, Доленга-Ходаковський, Вацлав з Олеська, Паулі, Юцевич, Кольберг. Це слушно, бо численні етнографічні спостереження він висловив ще й у примітках до своїх видань. Скажімо, описав там обряд запрошення у куми, обряд зустрічі Нового року, «обряд» збирання кукурудзи тощо. Етнографічні есеї, вміщені у виносках (написаних польською мовою), роблять тексти Л. Венглінського цікавими для сучасного етнолога й антрополога культури. Поетичні тексти митця також є своєрідними свідченнями безпосереднього учасника життя, докладними етнографічними документами. Автор належав до когорти тих, які вважали, що «з традиціями народу треба бути обережним. Сьогодні пережиток, нікому не потрібний, може завтра бути елементом, який відкриває не лише карту історії, а й стає елементом нової культурної конструкції у розвитку духовности народу» [4, с. 288].

Фольклорні уподобання виявилися передовсім в україномовній збірці «Русалка», пісні, думки, шумки, трени, коломийки, гайдуки, хороводи якої написані під впливом «руського» фольклору, а один із розділів є описом церемонії галицького весілля. До того ж у I томі «Звуків...» у двох розділах представлено переклади та переспіви на діалект польських, сербських, моравських, чеських, білоруських та литовських народних пісень.

Шанувальник фольклору та народних звичаїв, Лев Венглінський в україномовній творчості ідентифікує себе як русина. Зі змісту поезій, написаних діалектом, він постає палким патріотом своєї землі, що

прагне просвітити рідний народ, піднести його культурний рівень, зберегти мову та звичаї. Ось як про це, наприклад, ідеться в думі «Час весілля» (із пізнішої збірки 1885 р.): «Що іде з миру, що з ким треває, / Обряди сільські і обичаї, / Истинно мудру мають причину, / Хрань же, держи їх, доню і сину». І далі, у цій же думі, мати повчає дочку:

Хрань ід затрати звичаї свої,
Язык родимий, народни строї
І всі обряди, і приповідкі:
То духа предків жиучі свідкі.

Лев Венглінський, власне, у своєму художньому світі відтворював і беріг цей дух предків.

Натомість у польській творчості спостерігаємо інше самовизначення — поляк. У «Співах Годземби» вимальовується образ поляка-патріота, що вболіває за рідну батьківщину, роздерту між трьома загарбниками, прагне її об'єднання і повернення незалежності. Немає сумніву, що автор відчував себе відданим громадянином Польщі — *gente Ruthenus natione Polonus*. Про це переконливо свідчать його польські тексти, як віршовані, так і прозові, — передмови до книжок та примітки до віршів.

Додамо ще цікаву деталь біографії: у молодості Лев Венглінський був автором революційних віршів-листівок польською мовою, які друкували у Львові в 1848 р. [2, с. 37]. То був час революційних подій у Європі, зокрема в Австрії, де бушувала так звана «весна народів». Найімовірніше, автор був тоді гімназистом, коли Львів і Краків відзначилися патріотичними демонстраціями, тож до рук демонстрантів, напевно, потрапляли й листівки з його віршами.

Як ми вже зазначали, шість книжок Лев Венглінський написав «наддністрянським» діалектом, тобто одним із архаїчних говорів галицько-буковинської групи південно-західного наріччя. З докладною характеристикою цих творів можна ознайомитися у нашій передмові до київського видання, згаданого вище.

На відміну від українських, польські збірки написані унормованою літературною мовою того часу без відчутних діалектних вкраплень. Перша зі збірок «Pieśni od znoju i z boju» («Пісні від праці та з бою»), як свідчить її назва, містить поезію співану. В підзаголовку

автор навіть інколи вказує, як її співати: «Nuta: śród opok i jarów» («На мелодію “Серед скель і ярів”»), однак здебільшого про мотив доводиться домислювати. Часто ритм і графіка додатково вказують, що вірш написано, скажімо, для скандування під марш:

Mil dwanaście do Wiednia, To przechadzka powszednia, A my w tyle zostali Żwawo z chłopcy, marsz dalej! («Podczas marszu»)	Дослівно Миль дванадцять до Відня, То прогулянка звичайна, А ми задніх пасемо, Жваво ж, хлопці, доганяймо! («Під час маршу»)
---	---

або для рецитації під калатання дзвону:

Hej ludzie! O cudzie, O wielkim, czy wiecie? Jezusa Chrystusa Wróciło nam życie. («Pieśni dzwoniarza»)	Дослівно: Гей, люди! Про чудо Велике чи відаєте? Ісуса Христа Вернуло нам життя. («Пісні дзвонаря»)
--	--

Варто зазначити, що поет уміло виявляє свої версифікаційні здібності, використовує різноманітну строфіку, особливо полюбляючи сонетну форму. Рими застосовує здебільшого точні, зокрема, й численні «чоловічі», тобто із наголосом на останньому складі, які утворює за допомогою винесення односкладового слова у клаузулу.

За своїм змістом не всі тексти є художньо вартісними, однак мають, безперечно, пізнавальне значення. Твори, представлені у збірці «Пісні від праці та з бою», об'єднані спільною ідеєю, про яку вже натякає посвята: «Wytrwałym pracownikom wszystkich warstw i zawodów społeczeństwa polskiego z życzeniem: jedności myśli i działań, — poświęca autor» («Невтомним працівникам усіх верств і професій польського суспільства з побажаннями єдності думки і дії присвячує автор»). Щодо єдності, якої бажає своїм читачам автор, то після ознайомлення з текстами думка стає зрозумілою: він має на увазі єдність усіх поляків у справі об'єднання та визволення батьківщини.

А от окреслення «усі верстви» спершу породжує сумніви: хіба зображені персонажі вичерпують усі верстви і професії польського суспільства? Якщо на початку книжки оспівано гімназистів, недочених паничів, студентів, то далі — жодного персонажа, що був би плодом освіти. Про освічених людей наратор лише нагадує гімназистам, коли спонукає їх визначитися, ким бажають стати: лінгвістом, географом, істориком, природознавцем, математиком, фізиком, — перст божий у цьому їм допоможе. Гарна ж освіта, повчає далі, дає гарну посаду, гроші, честь у суспільстві, цікаву роботу, потрібну батьківщині, тощо. Утім, після студентських пісень поет не подає пісні, скажімо, правника чи вчителя, а наводить співи мисливців. Потім ідуть пісні екзотичних для Галичини моряків, відтак зображено етнографічну групу крайн-горців, гуцулів і їхню вимушену професію — опришківство («Хто ж виною, як не німці, ремесла такого!»). Потому — співи від імені цілої когорти служителів при панському дворі та ремісників. У такий спосіб описано роботу молочниці, лісника, рибалки, гробаря, дзвонаря, дворака, ключниці, садівника, рільників, пастуха, косаря, молотника, бджоляра, мельника, муляра, коваля, гончаря, бондаря, ткача, мотузника, дротяря, торговців, вояків, гірників та друкарів. Отже, у «Співах Годземби» серед представників усіх верств польського суспільства, заявлених у посьвяті до книжки, не представлено не лише професорів чи політиків, а й робітників (за винятком гірників). Тим часом у другій половині XIX століття робітничий клас у Польщі вже був. От де його, справді, не було, так це в Галичині. «На теренах, загарбаних Австрією, промисловість загалом обмежувалася — поза текстильною в околицях Бельсько-Бялої — добуванням сировини: у Цешинській Силезії — вугілля, у Величці — солі, в околицях Борислава — нафти... Сільськогосподарська продукція задовольняла потреби району і перебувала у застої — не з'являлося ані нових машин, ані нових способів обробітку землі» [6, s. 206]. Тож автор не надто перебільшив, заявляючи, що його книжка — про «всі верстви і професії», але щодо «всієї Польщі», про об'єднання і визволення якої (з-під російського, австріяцького та прусського загарбання) мріяв, він перебільшив, бо оспівав лише одну її частину, на той час окуповану Австрією. Поет склав пісні тільки від імені тих і для тих, кого добре пізнав у рідній галицькій стороні, у маленькому містечку, у панському дворі.

Власне, головним героєм пісень цієї збірки є людська праця, яку представлено зі смаком і знанням справи, по-філософськи і водночас образно, як, наприклад, у такому зачині до «Пісні садівника»:

Różne są stany i zatrudnienia Na tym tu dziwnym, na bożym świecie, Trud jednych stały, innych się zmienia, I różnie ludzka dola się plecie.	Дослівно: Різні є стани й заняття На цьому дивному божому світі, Один труд постійний, другий змінний, По-різному доля людська плететься.
Ten, ów li z ludźmi, inny z bydłety, Z wodą lub ogniem ma do czynienia, Tych zawód przykry, tych cichy, święty. I w nich są jeszcze różne odcienia.	Хтось із людьми, хтось із тваринами, Інший з водою чи з вогнем має справу, Той неприємну професію має, той тиху, Святу. До того ж в них є різні відтінки.

Професія завше постає через призму авторської оцінки — позитивної чи негативної. Домінантними засобами при цьому є епітети *щасливий / нещасливий*, відтак праця змальована такою, що дає щастя в житті, сама є щастям або, навпаки, є джерелом нещастя.

Час виходу основного творчого доробку автора збігається з періодом розвитку в польській літературі стилю позитивізму, тож нічого дивного, що «Співи Годземби» цілком уписуються в цей літературний канон. Пор.: «...Позитивісти відверто ставили перед літературою ідеал ужитковості. Мистецтво мало в живий спосіб ілюструвати істини, здобуті науковим розумом. Поезію можна сприймати, лише коли вона ясна, зрозуміла, піддається логічному аналізу та має виховну цінність» [7, s. 328]. Усе це — і прикладний характер, і простота, й ілюстративність, і виховна спрямованість — риси, які повною мірою притаманні польськомовній поезії Льва Венглінського, представлений у збірці «Пісні від праці та з бою». Як відомо, позитивізм був реакцією на тогочасне суспільно-політичне життя. Після поразки Січневого повстання 1863 року в Королівстві Польському — частині Польщі, загарбаній Росією, — рештки автономії було ліквідовано, селянам дали землю, а шляхту, духовенство, інтелігенцію і міський середній клас піддано масовим депортаціям. Царський уряд наклав високі податки на маєтки, вдався до конфіскації майна тих, хто брав участь у повстанні; у школах було запроваджено російську мову, учнів карали за розмови польською. Потрясіння від пережито-

го, зокрема від великої кількості жертв, що загинули в битвах чи на шибениці, спричинилося до ревізії позиції так званого політичного романтизму. Молоді люди у Варшаві, які стали називати себе позитивістами, запозичили цю назву від позитивної філософії французького філософа Огюста Конта, хоча за змістом їхні погляди більше відповідали філософії Г. Спенсера і Д. Мілля. Найбільш радикальні позитивістські видання «Przegląd Tygodniowy» і «Prawda» закликали покинути всі революційні мрії, позаяк вартість окремого народу є не лише «функцією» його незалежності, а вимірюється його внеском в економіку та культуру. Тому головним обов'язком громадянина позитивісти вважали розвиток промисловості, торгівлі й освіти. Для позитивістів у літературі правда була тотожна з відображенням гармонійного руху людства до прогресу. І хоча в Галичині політична ситуація була дещо іншою, позитивістські ідеї поширилися й тут, зокрема серед консерваторів, які проголошували свою лояльність до династії Габсбургів, вважаючи повстання джерелом нещастя. Така позиція, напевно, вплинула й на Льва Венглінського.

На нашу думку, типовим текстом позитивістичної поезії автора є вірш «Dumanie tkacza» («Дума ткача»), що розпочинається оповіддю про давню історію людини і джерела ткацької професії. Оповідач — буцімто при ткацькому верстаті — просвіщає нас у такий спосіб:

Skoro się człowiek z dobytkiem swym włóczył	Щойно людина з добром своїм кочувати
Poprzestał, z jednej — na świeżą wciąż paszę,	Скінчила з одного на інше пасовисько,
I swe bydelko orania jął uczyć — Kiełkować poczęło rzemiosło to nasze.	Й узялася вчити свою худібку орати, Почало проростати і наше ремесло.
Człek się osiedlił, poznawszy nasiona, Jakie z pożytkiem uprawiać wypadło, I z czasem dobywał z matki ziemi łona Ziarniste trawy na odzież i jadło.	Людина осіла, пізнавши насіння, Яке із користю можна вирощувати, Тож з лона землі почала добувати Зернисті трави на одяг і їжу.
Tak miał na pokarm: pszenicę i żyto, I jęczmień i grykę, i owies, i proso. A gwoli okrycia się — rośl wyśmienitą: Len i konopie, które ścinał kosą.	Так мала на їжу пшеницю і жито, Ячмінь і гречку, овес і просо, А щоб прикритись — чудові рослини: Льон і коноплі, які косою зрізала.

Далі згадано про вовну, про шовкопряда і прогрес у ткацькій справі в нові часи, оспівано потрібність виробів ткацтва для кожного; ткачі постають як сторожі здоров'я і цноти. Оповідач неприхильно відгукується про фабрики, які слугують, на його думку, надмірові й знищують скромність. У виспіві складається подяка ткачеві: «Bo skromny jego zarobek — uczciwy, / Bogactw nie zbiera, zgorzenia nie szerzy, / I przeto spokojny, rad z siebie, szczęśliwy!...» («Бо скромний його заробіток — чесний, / Багатства не збирає, аморальності не сприяє, / І тому він спокійний, задоволений собою, щасливий»), — тобто, як ми вже зазначали, автор обов'язково оцінює професію за шкалою щаслива / нещаслива.

Є пісні, де переважає опис процесу роботи. Їх по праву можна назвати трудовими. Скажімо, «Pieśń zmłocków» докладно описує процес молотьби, наслідує ритм цього процесу: «Teraz w kupę i bić jeszcze, / Z dziesięć cepów jeszcze dać, / Póki bryzga i szeleszcze. / Teraz dosyć! Zmłocki stać!». Працю молотників поет характеризує як важку, але приємну. Вірш «Pieśń zmłocków» належить до самоперекладів поета. Україномовний варіант поезії надруковано у II томі збірки «Звуки від наших сіл і нив» під назвою «Думка змолотників». Не всі строфи у корелятах однакові, зміст трохи варіюється. Іншим прикладом самоперекладу є вірш «Poddaństwo gospodarza» (в українському варіанті — «Сільського ґазди підданство»). В обох поезіях зображено світ селянського ґазди як казкове царство, де ґазда — володар, а «підданство» для нього — тварини, збіжжя, земля. В українському тексті описано й ґаздівських ворогів: тхір, щури, мишва, кертиці, половик, то черваке, воробці то гусільниці, хрущ та ворон, міль, вовке... та ін. У польському про них забуто. А от думка про те, що піддані слугують не лише своїм життям, а й смертю, повторена в обох: «Jedne służą mi swem życiem, / Swoją siłą, pracą swą, / Lub za życia swem okryciem / Inne tem, co śmiercią zwą» — такою суворою констатацією жорстокої правди життя закінчується польський вірш.

Описуючи професії, поет робить екскурси в історію, та найчастіше не в давню, не усього людства, а в сучасну йому, польську. Так, у пісні рибалки після опису морських чудовиськ йде паралелізм, як у народній співанці, про чудовиська польського суспільства: «Gorszych poczwara norą kraj / Nasz się stał, ach, lacki...», — що далі розгортається у картину історичних наслідків:

Nad Wisłą, Pilicą i Narwią,	Над Віслою, Піліцою, Нарвою,
Gdzie Warta, Wkra,	Де Варта, Вкра,
Gdzie Proсна, Bug,	Де Просна, Буг,
O przebóg!	О Боже!
Tam brzegi krwią polską się barwią,	Там береги червоніть польською кров'ю,
Niemieński kraj	Німанський край,
Wypełnia wróg	Заповнив ворог,
Z bożych sług.	Із божих слуг.
Na dnie rzek tych — trupy tam!	На дні тих рік — там трупи!
Ciała braci naszej.	Тіла братів наших.
Czy ż, o łódzko, można nam	Чи ж можна, човне, нам
Pływać po krwi laszej?	Плавати по крові ляхів?
(«Łódzianka rybacza»)	(«Рибацька баркарола»)

У «Пісні ключниці», після докладного опису всіх клопотів і обов'язків на цій посаді (роботу віднесено до важких і нещасливих), наявні ремінісценції з історії польської аристократії. Згадано низку прізвищ шляхетських родів, які проминули, занепали, були знищені ворогом.

Sławnych wodzów potomkowie	Славних вождів потомки
W służbie Niemców i Moskali.	На службі німців і москалів.
Co sąd boży na to powie?	Що божий суд на це скаже?
Imię, pamięć ich skalali.	Ім'я, пам'ять їхню забруднили.

Відтак ключниця висловлює сумну мораль:

Głucho w zamkach ponad Wartą,	Глухо в замках понад Вартою,
Ponad Bugiem, Wisłą, Niemnem.	Понад Бугом, Віслою, Німаном.
Toż i służyć już nie warto	То й служити вже не варто,
W tem pustkowiu smutnem, ciemnem.	У цій пустці, сумній, темній.

Утім, завершено поезію висловленням надії на те, що Бог дозволить позбутися ярма назавжди.

Роздуми про кращу долю людського суспільства представлені в пісні пасічника — однієї з наймиліших професій, за шкалою автора. Бджоли сприймаються як ідеал організації спільноти, зразок ладу. Вони, на думку автора, навчають порядку, закону, послуху і пошани до старших, працьовитості, родинної злагоди. Симптоматично, що в цьому тексті автор називає бджолу позитивісткою, через те, що вона літає лише на корисні квіти.

Подібні зіставлення робота / суспільство містяться й в «Пісні мулярів». Чи є в ній натяки на масонів (адже це відомий їхній символ), сказати не беремося. Утім, метафоричні висловлювання про цих робітників цілком можуть містити й такі приховані конотації, пор.:

Otóż bracia i rodacy	Отже, браття й співвітчизники
Od Bałtyku aż po Lwów —	Від Балтики аж по Львів,
Murarz wzywa was do pracy,	Муляр кличе вас до праці,
Posłuchajcie jego słów.	Послухайте його слів.

У пісні йдеться про те, що треба збудувати новий дім Польщі, для якого поки що бракує фундаменту: «A podstawą tą oświata, Bez niej trupem, halną lud». Отже, згідно з ідеями позитивізму, основним джерелом прогресу є освіта (у студентських піснях освіту названо найбільшим скарбом у світі). У згаданому вірші співець закликає поляків до єдності, тільки тоді світ назве Польщу раєм.

Варто звернути увагу на характерну особливість поетики: у початкових піснях застосовано простіший художній прийом — паралелізм професійних реалій із суспільним життям, а в наступних текстах відбувається ускладнення образності та звернення до метафорики. Такі прийоми використано у тексті «Гончар і бондар», де автор порівнює польський народ із глиною, яка спочатку є м'якою. Пластичним, як глина, був і поляк упродовж віків, писав поет, він терпів утиски з усіх сторін, допомагав усім, воював за інших. І хоча випробовування вогнем (автор знову вжив тут гончарське поняття) відбувалося не раз, та польський народ не набув іще гарту. Сибір, вигнання, тортури додали полякам «останньої глазури»:

Bóg piecem był laszym,	Бог піччю був лясською,
Wróg zdunem był naszym,	Ворог — гончарем нашим,
Piekielny zaś los	Відтак пекельна доля
Dał dźwięk nam i głos.	Дала нам гук і голос.

Від імені коваля народ порівнюється із ковальськими знаряддями праці. Довго поляк молотом був, ворогів бив. Потім країну роздер ворог. Відтак «Nas w kowadło zmienił Bóg. Trzech kowali silnym młotem Bić nas jęli — świat wie o tym» («Нас у ковадло перетворив Бог. Стали нас бити сильним молотом три ковалі — знає про це світ...»).

Насамкінець звучить цілком пролетарський лозунг — перекувати молоти на ковадла.

У «Пісні бондаря» (щасливого у своїй професії) названо ідеал його роботи — міцність, єдність. Спершу мається на увазі деревина як матеріал бондарських виробів, потім ознака переноситься на суспільство: «W naszym, ach, jedno niech zbije się lud, / Aż wtedy żądany nam stanie się cud» («У посуд один хай зіб'ється народ, / Аж тоді жадане станеться диво»). Та сама ознака єдності, але вже ниток у мотузці, знову надається суспільству в метафорі, використаній у «Пісні мотузника»: «Skręć że słabiznę choć jaką by nikłą, / Stawi ci opór, ma się niezwykłą» («Скрути слабіну [ниток] хай найтонших, Ставлять тобі опір, мають силу незвичайну»). Відтак мотузник закликає поєднати сили польського народу для перемоги. І дротяр, який ремонтує керамічні вироби, сприймає Польщу як глечик, розбитий на три частини: «Łakome z go śmiałki / W trzy stłukły kawalki» («Ненажерливі сміливці / Розбили його на три частини»), — й теж закликає з'єднати друзки в одне ціле.

Завершує ремісничі пісні (pieśni warsztatowe) підсумкова пісня, де також висловлюється переконання, що «роздерте буде склеєне, а приліплене до чужорідного — відірване». Ось така нехитромудра метафорика, метонімічно породжена описуваними професійними реаліями, покликана була, відповідно до обраного канону, образно просвітити читача і спонукати до дії. У завершальній строфі вірша в такому дусі поет і висловлюється:

Pracą ciągną, dłonią, głową,
I oczyma i plecami,
Przyśpieszajmy erę nową.
Bóg też pewnie będzie z nami.

Працею постійною рук і голови,
Очима і плечима
Наближаймо еру нову,
Бог теж, певно, буде з нами.

Цікаво, що до історичних аналогій автор звертався не лише в поезіях, а й у допоміжних до них елементах — примітках. Скажімо, у примітці до пісні гончаря детально висвітлено події гайдамаччини 1768 р., які, виявляється, були спровоковані Москвою. Про політику, проваджену царським московським урядом у сучасній для автора Польщі, йдеться у «Думах пасічника», де викладено історію долі чоловіка, який після розгрому Січневого повстання (як припускаємо, бо сказано лише, що сурма покликала молодь до бою) опинився у

Росії, де довелося прожити довгі роки. Там познайомився з московськими методами упокорення поляків:

«Zgnieść ich, zniszczyć!» — ciągle hasło, Niechaj nie trwa w swym uporze. Niech nie będzie wciąż zawziętym, Niech się spodli, niech się zrzecze Co mu świętym, co najświętrzem, Krew niech zmrozi, co go piecze, Niech porzuci swe marzenia, Niech się zdrajcą stanie przodków...	«Розчавити, знищити!» — їх гасло, Хай не буде він упертий, Хай не буде все завзятий, Хай спідліє, хай зречеться Всього, що є найсвятішим. Хай свою кров охолодить, Мрії всі свої залишить, Зрадником хай стане предків...
--	--

Історичний аспект книжки Л. Венглінського «Пісні від праці та з бою» є вельми відчутним і важливим для її змісту і форми.

Примітки, звісно, містять не лише історичні розвідки, як у випадку викладу історії гайдамаччини, а й інші пояснення. Так, до пісні опришків подано культурологічні відомості про те, що гуцули завше ворожать на зозулю й на ярому житі. Залишки язичницьких вірувань і магічних практик серед галицького люду відображено в пісні ключниці, яка, окрім різних господарських справ, має бути трохи відьмою: «Umieć czary, różne wróżby, / Grad rozpedzić, zakląć chmury, / Grom odwracać gdzieś na górę...» («Знати чари різні, ворожіння, / Град розігнати, закласти хмари, / Грім відвернути десь на гори...»).

Серед характерних рис вдачі гірського люду, зображеного в гуцульських піснях, названо їхню чесність, порядність, доброту. Персонажі пісень Годземби майже всі закохані у природу та надають перевагу спілкуванню з природою, а не з людьми. Реконструюючи картину світу, закодовану у творах Льва Венглінського, помічаємо, що підлість, підступність, захланність він сприймає як риси, набуті земляками-русинами, далекі від їх первісної натури («Pieśni ogrodnika»).

У кожній, оспіваній автором, праці названо як її гарні риси, так і недоліки. Скажімо, теслю засмучує думка про гріб, коваля — про зброю тиранів, садівникові дошкуляють часом комахи й робаки. І навпаки, у важких професіях (а таких, порівняно зі щасливими, автор представив менше) він знаходить дешицю хорошого: ключниця має трохи спокою у довгі зимові вечори, а гробар — час на філософське відсторонення і роздуми над законами світу й «засвіту»:

Co się z duchem tym się dzieje,
 Co z powłoki swej ucieka?
 Czy się tam gdzieś znów obleka
 W jakie ciało? Czy rozwieje?
 Czy się w ogół jaki zleje,
 Jako w morzu tonie rzeka?

Що діється з тим духом,
 Який зі своєї оболонки тікає?
 Чи він знову вдягається десь там
 У якесь тіло? Чи розвіється?
 Чи у якийсь загал зливається,
 Як у морі тоне ріка?

Якщо образ раю постає при змалюванні роботи бджоляра чи садівника та інших «приємних» професій, то образ пекла або його ознаки трапляються, відповідно, серед описів реалій гірника, ключниці, дворака, вояка.

Наприкінці книжки уміщено цілу низку вояцьких пісень, що нагадують за стилем народні й відображають переживання рекрута та його матері. Пісня «“Ojczy nasz” nowozacieżnego» («“Отче наш” новорекрутованого») вирізняється своїм богоборством. У ній вояк молиться, перефразовуючи молитву Господню, докоряючи Всевишньому: я не просив у тебе «будь неволя моя», не просив ніколи солдатського хліба, я не просив вини без причини... Відтак не від лукавого прохає визволити, а від війська. Серед солдатських пісень, сповнених смутку, страху й плачів, вражає текст «Perswazyja wojaka», де на зміну жалям приходить настрої примирення з долею і спокійно говориться про смерть: «Pociesz się przysłowiem, / Że śmierć, jak i żona, / Już z góry, od Boga / Nam jest przeznaczona («Утіша прислів'ям, що смерть, як і жінка, вже згори від Бога нам призначена»).

Завершують книжку співи друкарів — представників професії вельми корисної для просвіти народ, а за тим ідуть додатки до студентських пісень. Чи випадково забув про них автор, чи навмисне відсилає читача до початку збірки, де майстерно, з гумором змальовано безтурботність, веселість учнівського і студентського часу («Так рости, як в лузі квіти, / Жити, як у небі птах, / Байдики щоденно бити, / Крім уроків та розваг, / Геть нічим не перейматись...»). Як би там не трапилось, а студентські пісні не наче знову відсилають читача до основної ідеї книжки про найбільший скарб у житті — освіту, яку здобувати часом нелегко, але водночас приємно й корисно.

Зазначимо принагідно, що польська мова із середини XIX століття до наших днів хоча й не надто, однак змінилася. Цікавим прикладом зрушень у значеннях слів є перипетії із семантикою учнівської лексики. У часи, коли писав Лев Венглінський, *student* означало —

учень середньої школи, молодший школяр звався — *żak*, а студент був — *akademik!*..

Авторський підхід до трактування людських професій, людської праці, представлений у розглянутих польських віршах, на нашу думку, притаманний саме ментальності русина-українця. Нагадаємо, що такий підхід знайшов найяскравіший вияв у філософії Григорія Сковороди. Як відомо, філософ не зводить людську природу до примітивного споживання і користі. Сутність чесного, щасливого життя та чистої совісті він пов'язує з трудовою діяльністю людини, яка має бути «сродственною» — відповідати особливостям характеру та уподобанням, або ж — Божому покликанню. У Григорія Сковороди праця — не обов'язок, не борг, не примус (як і нині це прийнято в західному суспільстві), а навпаки — вільний потяг людини. Саме таке бачення праці, яка має робити людину щасливою, постає зі «Співів Годземби», попри те, що прізвища Григорія Савовича чи згадок про його філософські погляди у Льва Венглінського не знаходимо. Окрім спільності загального бачення, помічаємо також спільні нюанси — вдовольнятися малим, радіти від спілкування з природою, жити чесно.

Друга збірка Льва Венглінського, яка продовжила «Співи Годземби», видані 1885 року в Кракові, називається «Plewa i ziarno» («Полова й зерно»). Завершальна її поезія містить показове прохання до читачів і можливих критиків — «анатомів», як називає їх автор, — не надто суворо ставитися до плодів його духу і знайти серед них цінне зерно... Тобто він усвідомлював, що «полови» насипав багато і його Пегас не високого лету, а вірші «не створять у поезії принаймні епохи, як “Пан Тадеуш” Адама Міцкевича чи “Не-Божественна” Зигмунта Красінського», — однак не міг не співати, як жайворонк, який для цього створений... Можемо висловити лише жаль з приводу того, що не хотів (або не годен був) сам здійснити селекцію власного доробку, від чого збірка лише виграла б.

Є ще одна особливість збірки, яка відразу впадає в око: примітки в ній займають 80 сторінок (293–373), набраних дрібним шрифтом, тобто становлять майже її половину. Ці примітки, як і в інших томах, є науковими розвідками енциклопедичного характеру, що можуть бути цікавими й читачеві ХХІ століття, зокрема етнографові, історикові, антропологові культури, соціологу. Автор повідомляв, що свої етнографічні відомості він черпав із лекцій професора Ягел-

лонського університету Ф. Черного, а історичні — з «Раперсвільського щоденника» («Pamiętnik Raperswylski»), який написав 1872 р. Стефан Бушинський^{*}. Зауваги Льва Венглінського до тому «Полова й зерно» — це мозаїка історичних, соціологічних, зоологічних, етнологічних та інших відомостей, не позбавлених тонких авторських наукових спостережень на зразок того, що мешканці Галицької Русі та Буковини своїм зимовим одягом небагато відійшли від неолітичної епохи^{***}, окреслюючи в такий спосіб давній вік баранячого кожуха. Відтак детально описує жіночі головні убори на Буковині (квітчастий кольоровий рушник), Поділлі (кольорові завої), Покутті (перемітки) та Червоній Русі (червоні хустки). Використовуючи сучасну термінологію, Льва Венглінського можна назвати антропологом культури. Його цікавило людство і власний народ від початків виникнення до часу його життя — XIX століття.

Постійним об'єктом зацікавлення, як свідчить тематика творів та етнографічно-історичних розвідок, зокрема і в представленому томі, був для Л. Венглінського єврейський етнос і його вплив на світову історію та на історію Польщі й Русі-України. За автором, саме єврейство значно вплинуло на історичні перипетії XIX століття. Поет розглянув тут священну книгу євреїв — Талмуд, яка містить кодекс релігійно-юридичних правил життя, повторив огляд історії єврейства, поданий у примітках до тому «Гіркий сміх», висвітлив міграцію євреїв у Європі, а також зосередив свою увагу на особливостях єврейського світогляду й характеру.

Автора постійно цікавили мовні питання, передовсім проблема формування літературних мов. У збірці представлено низку текстів, які написані малопольською говіркою, а в примітці до одного з таких віршів описано діалект краківських околиць. Поет спостеріг, що

^{*} Стефан Бушинський (1821–1892) — польський публіцист і політичний письменник. Походив зі шляхетської родини. По закінченні університету в Києві дебютував 1848 р. в «Athenaeum». Після участі в Січневому повстанні емігрував до Парижа, дістав заочний вирок смерті. Був членом історично-літературного товариства, керував Раперсвільською фундацією (з 1867 р.), належав також до Краківського наукового товариства та Академії наук. На батьківщину повернувся 1878 р., із 1887-го жив у Кракові. Власні твори публікував у виданнях «Край», «Нова реформа», «Літературний рух», де відобразив свої патріотичні й демократичні погляди.

^{** **} Нагадаємо, що неоліт — завершальна стадія кам'яного віку, яка тривала із VI до III тис. до н. е. Епоха неоліту належить до первіснообщинної формації із племенним ладом і матріархатом. У людей неолітичної епохи вже були сформовані складні релігійні уявлення, які включали елементи анімізму, фетишизму, первісної магії тощо.

книжна мова поляків менше відрізняється від народних наріч, ніж це є в Італії та Франції.

Цікаві історичні відомості Л. Венглінський наводить у примітках про історію Русі (не лише Червоної, а й усїєї). Він висвітлює експансію князів Рюриковичів на схід, подає історію суздальського князя, засновника Москви у «країні муромців», Юрія Долгорукого (зокрема, згадує його ворожий виступ проти вітчизни та переломну подію, що сталася після 1169 року, коли нащадок князя посадив у Києві своїх синів на престол): «Ніколи вже відтоді Київ до своєї святості, ані до своїх панів не повернувся». Окремий коментар автор присвятив історії Московщини і цареві Іванові Грозному, де розмежовує Русь слов'янську, первісну, і Русь неслов'янську, що постала після князівської експансії на схід. Спільним для першої і для другої він називає лише династію та запозичену — поширену на московські терени — назву Русь.

Грунтовною історичною розвідкою є також примітка про Чехію, в якій ідеться про різномірні політичні інтереси, що стикалися тут у різні періоди, зокрема за панування Австрії. Скажімо, автор так згадує привід тридцятилітньої війни: «...Тоді чехи, розлютовані через образу їхнього віровизнання (утраквісти), очільників австрійського уряду Славату та Мартиніца з вікна замку на Градчині у рів, глибиною 28 ліктів, скинули, відтак спричинилися до революції...».

Що стосується назви збірки «Полова й зерно», яка походить із біблійного вислову «відділяти зерна від плевелів», тобто «погане від хорошого», то, крім згаданої вже поезії «На закінчення», ці слова трапляються у збірці ще двічі. Один раз — у поезії, присвяченій відносинам Пруссії й Австрії, під назвою «Трійка» («Трójка»), у фрагменті, коли після історичної оповіді автор переходить до прогнозів на майбутнє, міркуючи над можливістю війни між Росією та Німеччиною:

Zobaczym, lecz mnie się coś roi.
Że krucy ócz sobie nie dziobią.
Że jeden drugiego się boi,
Więc kogoś trzeciego oskubią.

Побачимо, але відомо, що крук
Крукові ока не виклює,
Бо взаємний страх має,
Тож когось третього обскубають.

Саме після такого метафоричного зіставлення з'являється слово *плевели* в порівнянні, що продукує значення «не даймо себе ошукати»:

Więc bacność! Nie dajmy się złowić, Jak młode na plewę wróbelki, Im łatwo serdeczność odnowić. Ty płac ich z szampanem butelki.	Пильнуймо, не даймо пійматись, Як молоді горобці на полову, Їм легко ізнов побрататись, А нам їх шампанське оплачуї.
---	---

Поет мислить історично, навчаючи відрізнити правду від брехні в історії минулих і в сучасній, та закликає вчитися на попередніх помилках. Нагадаємо, що писав він у час позитивізму, за каноном якого просвітницька функція вважалася найголовнішою.

Вдруге трапляється слово *plewa* у фрагменті поеми «Sławiaństwo» («Слов'янство»), присвяченому історії Чехії, її давнім перемогам над німцями:

Wszystkie przodków swoich błędy polityczne	Усі політичні помилки своїх предків
W dwustu lat przeciągu dwakroć Czech zaciera,	Уже двісті років чехи виправляють,
Przed zapalem jego Niemców roty liczne	Перед їх запалом цілі роти німців
Pierzchają, jak plewa, wróg z strachu umiera.	Розвіюються, як полова, зі страху вмирають.

Використаний троп створює зоровий образ — ворог «розвіюється, як полова», і водночас підсилює негативну оцінність — ворог так само непотрібний, поганий, як полова для зерна. Розглянуті контексти дають право відчитати в заголовковій збірці протиставлення соціально-патріотичне: зерно — «польський народ», полова — «вороги», яких потрібно, звісно, «відділити», «розвіяти».

Якщо попередня збірка «Пісні від тяжкої праці і з бою» оспівує польського трудівника-ремісника, а шляхта постає в ній лише на початку в образах паничів — учнів, гімназистів, студентів (зокрема недовчених), то у збірці «Полова й зерно», навпаки, в більшості текстів об'єктом зображення став шляхетський суспільний стан. Навіть щедро представлена лірика імплікує ліричного героя як дрібного шляхтича, а соціально-історичні поеми оповідають про долю типових представників шляхти в давнину та в сучасному для автора часі. Узагальнений образ шляхетського стану Польщі ХІХ століття в контексті історії глобальної — це головний «герой» збірки.

Ліричні вірші оспівують любовні переживання, часто написані від імені панянки, що прагне постійності, а не тимчасових метеликів-кавалє-

рів. Численні поезії присвячені родинним стосункам, запорукою щастя яких поет вбачає рівність. «Najlepsza równość» — так і називається одна з поезій, у якій дається черговий рецепт побудови сімейного раю:

Nie ma z to, jak równość, i to w każdym względzie,	Краща рівність з будь-якого погляду,
Goryczy ni hańby sobie nie zdobędzie,	Вона розчарування й ганьби не принесе.
Kto się w wyższe rody jak natrętnie wdierał,	Як тому, хто у вищі роди вперто вдирався
Lub się nazbyt zniżył, by z wstydu umierał.	Або занадто впав, і від сорому вмирає.

Сімейному раєві Л. Венглінський протиставляє образ диявольського раю-забуття під впливом наркотику, до якого вдавалися легковажні паничі. Такий типаж зобразив автор у поезії «Ключ до раю»: «O! Wezmę makówkę / Zieloną, nieźrąłą. / Nakłuję ją mocno, / Aż będzie zciekało / Tej cieczy się nassę, / Jak zwyczaj u Turka, / Co opium zażywa, / By rychło dać nurka, / By myślą zanurzyć / Się w słodkie marzenia, / Gdzie nędzny ten padół / Nam w raj się zamienia» («O! Візьму маківку, / Зелену, недозрілу. / Наколю її міцно, / Щоб потекла рідина, / Її нап'юся, / Як у турків заведено, / Що вживають опіум, / Аби швидко пірнути / В солодкі мрії, / У яких юдоль земна / У рай перетворюється»).

Про іншу згубну звичку звеселяння душі й тіла — за допомогою алкоголю — йдеться в гумористичній застільній пісні «Tydzień bibuły» («Тиждень випивали»). Її герой кожного дня знаходить причини для пиятики, виправдовуючи свою слабкість навіть Божим провидінням, адже, мовляв, на те плоди й ростуть на землі, щоб із них робити напій, який лікує душу та розвіює журбу.

Критично змальованим образами протистоять ідилічні, які втілюють шляхетні риси характеру, як у віршах «Do ślubu» («До шлюбу»), «Tak się godzi» («Так годиться»). У другому піднесений тон, зворушення від урочистої події, замилювання шляхетськими звичаями, що додатково моделюється звуковим співзвуччям паронімів *gody* — *godzi* (парування /весілля — годиться), знаходить своє кульмінаційне вираження у традиційному польському закличці «кохаймося», скерованому не лише до родини молодят, а й до усіх родин вітчизни-Польщі:

Wreszcie «kochajmy się» i starzy, i młodzi, Wreszcie, «кохаймося», старі й молоді,
Bogaci, ubodzy — tak zawsze się godzi. Барати й убогі — так завше годиться.

Громадянський, соціальний акцент відчутний навіть у родинній ліриці, якій властиве моралізаторство, як і поезії Л. Венглінського загалом.

Утім, не бракує і «чистої» любовної лірики, оспівування жіночої краси, для якої автор не шкодує вигадливих гіперболічних порівнянь у дусі свого часу, пор.:

Jako brylant śród kamieni	Як діамант серед каміння,
Ognia blaskiem się promieni.	Променіє блиском вогню,
Jak od reszty gwiazd piękniejsza	Як від решти зірок гарніша,
Jest jutrzienka najjaśniejsza!	Ранкова зоря найясніша!
Tak i ona pośród ludu	Так і вона серед людей збирає
Hołdy zbiera, zazdrość budzi,	Компліменти, ревність збуджує,
Czarem wdzięków swych zdumiewa,	Чарами своїх принад дивує,
I zniewala, i oślniewa.	Поневолує, осліплює.

Об'єктом прагнень ліричного героя є щастя, передовсім родинне. Серед персонажів, які шукають його, натрапляємо у вірші «Навернений» («*Nawrócony*») на знайомий за українськими поезіями Л. Венглінського типаж — вояка, із сільських хлопців рекрутованого. Здобувши невдалий досвід залицання в столичному Кракові, хлопчина схиляється до думки повернутися в рідне село після закінчення служби і там собі «рівне щастя», тобто рівний шлюб, «вирішити, вимолотити».

У поезії з концептуальною назвою «Де щастя» («*Gdzie szczęście*») автор зазначає, що джерелом щасливого життя панянок (особливо без посагу), згідно з позитивістськими поглядами, є праця: «*Niech wiedzą też panny, / że chlubą jest praca, / Co w walce zwycięża, / Ubogich z bogaca. / A bogatych zdobi / W domu raj sposobi...*» («Хай знають теж панни, / Що честю є праця, / Вона в боротьбі перемагає, / Бідних збагачує, / А багатих прикрашає, / Вдома рай створює»). Джерелом бідності натомість уважає поет неробство.

Тематикою більшості ліричних текстів і використаних у них тропів є мотив «щастя / нещастя». Із таких текстів можна почерпнути чималу низку нехитромудрих житейських істин, заримованих автором: «*Lepiej pewnym być, niż marzyć, lepiej dmuchać, niż się sparzyć*» («Краще певним бути, ніж мріяти, краще дмухати, ніж попектися») («Що мені до того» («*Co mi tam*»)); «*A za*

marną garść słodyczy / Górę z cierni, rok goruczy» («А за дрібну жменю солодощів — гору терну, рік гіркоти» («У розпачі» («W rozpaczy»)); «Nie masz ci takiego na tym bożym świecie, Co by — gdy nie dzikun — nie uległ kobiecie» («Немає такого на цьому божому світі, який би, якщо не дикун, не піддався би жінці» («Що добре? Не добре?» («Co dobrem? Niedobrem?»)); «Kto za nami goni, / Od tego się chronim, / A za tym, kto stroni, / My zazwyszaj gonim» («Хто за нами женеться, / Від того ховаємося, / А за тим, хто нас уникає, / Ми зазвичай женемося» («Niby cień» («Ніби тінь»)); «Serce gwałtem się nie bierze, / Serce zwolna się zdobywa» («Серце силою не взяти. / Серце поступово здобувають» («Obłężeniec» («Обложений»)) та ін.

Зрідка у польські вірші вплітається образність язичеського анімізму, яка надає їм наївної естетичної привабливості, наприклад, порівняймо поезію «Sroczka» («Сорока»):

Tam na płocie sroczka siedzi,
I szczebiocze coś i bredzi,
Nie rozumiem jej języka,
Jednak radość mię przynika.

Там на тину сорочення сидить
І щечече щось, лепече,
Не розумію його мови,
Та радість мене охоплює.

Bo na drzewie czy u płotu,
Gdy szczebiocze, to z szczebiotu
Ludzie sobie gości wróżą,
One nam wróżkami służą.

Адже якщо на дереві чи на тину
Сорока скрекоче, то за скрекотом
Люди собі на гостей ворожать,
Бо вони нам ворожками служать.

Że więc rzechce tam na płocie,
Z wróżby sroczki myśli krocie!
Kto też do nas to zagości?
Czy nie poseł to miłości?

Щось сорока там скрекоче,
З того маю сто думок!
Хто до нас приїде в гості,
Чи не посланець любові?

Підмічена ще критиком Б. Дідицьким (XIX ст.) «щebetливість» віршів Льва Венглінського, яка одухотворяє птахів, на нашу думку, не лише надає зображеному магічних рис, а й підносить лірику автора понад світом міщанської банальності. Коли поет вслухався у природу, відчуваючи єдність із нею, тоді з-під його пера поставали привабливі ліричні вірші, як от «Музыка роету» («Музыка поета»):

Gromów, burzy	Грім, грози
Warkot, swar,	Розкоти,
Którym wtórzy	Яким вторує
Ptactwa gwar,	Крик птахів,
Z wieży dzwonka	Із дзвіниці дзвона
Smutny jęk,	Смутний гул,
Spiew skowronka,	Спів жайворона,
Pszczółek brzęk,	Дзижчання бджіл,
Łoskot wody	Дзюрчання води,
I szmer drzew,	Шелестіння дерев,
Pieśń słowika,	Пісня солов'я,
Echo gór,	Луна гір,
Szmer strumyka,	Шум струмка,
Leśny chór —	Лісний хор —
To muzyka:	То музика:
Arfy, flety	Арфа, флейта
Dla poety.	Для поета.

І поряд із такими знахідками відзначаємо знижений стиль, фольклорний натуралізм у вираженні почуттів, що трапляється у віршах «Pocieszenie» («Утіха»), «Niezmienny» («Незмінний»), «Wzorowa stałość» («Взірцева постійність»), «Zrozpaczona» («У розпачі»).

Тексти другої частини збірки присвячені побутовому життю та звичаям шляхти. У поезії «Skuteczny sposób» («Дієвий спосіб»), скажімо, дається рецепт, як прихилити серце дівчини — треба зробити їй подарунок. Вірш «Kłopoty safandudy» («Клопоти тюхтія») розповідає про чоловіка, що шукає собі наречену старим, «казковим» способом, посилаючи в різні землі птахів із листами, і новітнім — через публікацію оголошень у газетах. Низку поезій побудовано на основі барокового концептизму, тобто на розгортанні польських прислів'їв, які автор робить стрижнем сюжету. Найяскравішим прикладом тут є поема «Wyszedł, jak panna Snarska na brylantach» («Пощастило, як пані Снарській із діамантами»). Це варіація вже згаданої теми: підкорення серця жінки за допомогою подарунка. Автор виводить прислів'я з реальної події. Навіть робить до вірша примітку: «Це прислів'я одне з найновіших, відоме лише у Варшаві, а може, і в Королівстві, породжене на варшавській бруківці, яке я з певного джерела взяв».

Історію описано таку. Один шляхтич, який жив у своєму сільському маєтку, посварився з дружиною і поїхав шукати розради у Варшаві. Там

він захопився акторкою — пані Снарською, якій вирішив зробити дорогий подарунок. Разом зі своєю пасією замовив діаманти, які, втім, здалися акторці скромними, і вона таємно додала ювелірові власних грошенят, щоб їй у Парижі зробили щось небачене. Коли прийшов час забирати діамантові прикраси, шляхтич отямився і вирішив повернутися до дружини, прихопивши їй дорогий подарунок. Бідна пані Снарська зазнала матеріальних і моральних збитків, справедливих, на думку поета.

Не лише своїм скандальним сюжетом вирізняється ця поема. Л. Венглінський створив у ній яскравий образ тогочасної Варшави, що славилася світським життям. Він описав варшавські розваги, які навіть не в багатьох столицях бували, хіба що «у Масницю в італійському краї». До цього додав примітку прозою про маскарад, який там відбувався: «... Кожне з великих італійських міст має своє корсо, тобто найкрасивішу вулицю міста, якою в останні дні масляної рухається величезна процесія масок на візках і пішки, а за нею натовпи людей. Усі вікна, що виходять на корсо, заповнені глядачами, цікавими до тієї веселої розваги, вони запускають різні пундики в цю демонстрацію масок». А в тексті автор поеми зробив зіставлення з розвагами в Парижі та Кельні.

Може подивувати нинішнього читача опис варшавського Старого міста, де темні вулиці, тіснота, страшний бруд. Герой поеми, прибувши до столиці, подався, звісно, не туди, а на «корсо» — на вулицю Краківське передмістя, де вишукані костели й будинки, численні магнатські палаци, колонна короля Зигмунта, пам'ятник Копернику, водограй, вітрини магазинів. Герой пішов туди, де багатство й пишнота.

Із поеми читач може довідатися, як шляхтичі лікували у Варшаві засмучену в провінції душу:

Do rzędu tych leków: zabaw i rozrywek
 Należał bilard i świeży podpiwek,
 Potem ferbelek, wist albo taroczek
 Z zaprawą pięknych kawiareczki oczek.
 Przechadzki po Saskim, Krasińskich ogrodzie,
 Przejazdźki bacikiem w Łazienkach, po wodzie,
 Zwiedzanie zbiorów, obrazów wystawy,
 I Saskiej Kępy i Wiejskiej Kawy.
 Wycieczka do Bielan i do Gołkowa...
 Ale z tych wszystkich w naj-najpierwszym rzędzie
 Stał teatr i balet...

До ряду тих ліків, забав і розваг,
 Належав більярд і свіже пиво,
 Карти, вист або таро,
 Закуска з ікрою. Прогулянки
 Садам Саським і Красінських,
 Їзда кіньми в Лазенках, по воді,
 Відвідування зібрань, виставок картин,
 І Саської Кемпи, і Сільської Кави
 Поїздки до Білян і до Голкова,
 Але понад усе, у першому ряду
 Був театр і балет...

Саме театр і став місцем зустрічі з пані Снарською, для якої черговий флірт так сумно закінчився і закарбувався у прислів'ї.

Вибудовує панораму життя шляхти й «гавенда» «*Wszystko dobrze*» («Усе добре»), яка є розмовою пана зі слугою, відомою нашому сучасникові за піснею «Все добре, прекрасна маркізо»^{*}. Очевидно, це був мандрівний у Європі сюжет, що став прислів'ям, яке несе значення, протилежне до ужитих у ньому слів, тобто вказує, що «все дуже погано». У творі Л. Венглінського пан, повертаючись дорогою від потяга до маєтку, довідується від слуги, що песик здох, але це виявляється лише початком клубка нещастя, який розгортається до того, що й мати померла, двір згорів, а жінка з іншим утекла, хоча починав слуга відповіддю: «Та все добре, пане».

Побудований на основі прислів'я «*Słowo wróblem wyleci, a powraca wołem*» («Слово горобцем вилетить, а повертається волом») і вірш «*Pogłoska*» («Поголошка»). Народну мудрість автор представив у вигляді грудки снігу, яка переростає у сніжну лавину або ж гине під наступною, як і чутки-плітки, якщо на них не звертати увагу. За таким самим принципом автор змалював людську голову — дурну й розумну, пусту й повну думок, відповідно — гучну й тиху. Проблема обмови, пліток є темою низки віршів, очевидно, вона була наслідком особистого досвіду. Поет навчає, як боротися з цією бідою — нехтувати плітками.

Не один вірш у збірці присвячено польській шляхетській гостинності. Поезія «*Gość*» («Гість») — сільський начерк — оспівує радість від візиту гостей у віддаленому маєтку, особливо бажаного восени або під час зимової негоди. Адже гість тоді був і своєрідним Інтернетом — від нього отримували інформацію — політичні новини, цікаві світські історії. Автор висловив жаль щодо відмирання старих звичаїв, зіставляючи принагідно два контрастні прислів'я: давніше («*Gość w dom, Bóg w dom*» («Гість у дім — Бог у дім»)) і новіше («*W trzy dni gość i ryba nie służy na zdrowie*» («На третій день гість і риба шкідливі для здоров'я»)).

Про зміну становища жінки-шляхтянки у ХІХ ст. йдеться у вірші «*O aniołach niebieskich i ziemskich*» («Про ангелів небесних і земних»). Тогочасні жінки, виявляється, і чоловічий одяг носили, і тютюн уживали, і працювали на чоловічих посадах. Через це, на думку

* Це переклад на російську мову французької пісні «*Tout va très bien, Madame la Marquise*» (1935) авторства Поля Місракі. Її виконував, зокрема, Леонід Утьосов.

автора, ці «ангели» з чоловіків чинили дияволів. Відтак він сумує за минулою епохою лицарства та за традиційним жіночим ідеалом. Антиподом до емансипанток і модниць постає образ покірної дівчини, який Л. Венглінський змалював у поезії «W kościele» («У костелі»). Тут жіночу красу він вбачає у молитві, у покорі. Як і зазвичай, автор розвиває мотив, надає йому громадянського звучання: вимолила дівчина у Господа здоров'я для матері, так, сподівається, вимолить його і для батьківщини-Польщі.

Зміна звичаїв і ментальності є також темою твору «Zrzędy starca» («Нарікання старого»), в якому персонаж поезії підсумовує свої скарги словами: «Nie tak za nas to bywało, / Co wprzód hańbą — dziś to chwałą» («Не так за нас це бувало, / Що раніше ганьба — то сьогодні слава»).

Образ нового часу постає і в «Підслуханому» («Podśluchane»), де йдеться про таке поширене явище, як вимушений мезальянс шляхти з нуворишами, який став навіть модним, оскільки шляхта розорена, а колишній простолюдин має гроші:

On wnuk szewca, prawnuk chłopa
Sięgnąć śmiał po wnukę księcia!
Na co zesła już Europa!
Pan w motłochu szuka zięcia!

Він онук шевця, правнук селянина,
Посмів просити руку внучки князя?
До чого дійшла Європа!
Пан серед мотлоху шукає зятя!

Що схиляє батьків-дворян до нерівних шлюбів своїх дочок? На це питання дано відповідь: зять-нுவориш не шукає посагу, зі своїми близькими пориває, сплачує тестеві борги. Тому батько — персонаж вірша — риторично запитує: «Хто з наших такий буває?» Оце характерне окреслення «наші», яке стосується шляхти, траплятиметься й далі в контекстах, де шляхта протиставляється іншим станам. Мораль «Підслуханого», утім, демократична: автор висловлює гордість з приводу того, що внук селянина став гідний любові князівни, і закінчує поезію хвалою праці. Адже титули перетворюються на порох, заможні палаци стають руїнами, одна лише праця в ціні: «Jedna praca — ta porząca!» — формулює думку у вигляді відомого прислів'я.

У поемі «Dawniej a dziś» («Колись і нині») Лев Венглінський продовжує змальовувати образу часу, в якому «Inne świecą ideały, / A dawnemi się pomiata» («Інші світять ідеали, / А колишніми нехтують»), шанується лише багатство і гроші, а для «своїх» (знову він має на увазі польську шляхту) — злість і слина. Автор зобразив соціаль-

ні процеси кінця XIX століття, коли розвалилася будівля «вічного феодалізму» і вийшли на поверхню нові володарі — пруссаки та євреї. Він висловив думку, що всі досягнення французької революції були особливо вигідні останнім, і не без їхньої участі відбувалися. Нарікав, що нові правителі не мають шляхетних ідеалів, обожнюють лиш капітал, оплакував втрату чеснот:

Ta otwartość, cicha cnota,
 Ta serdeczność, szczerność dawna,
 Czystość sumień, serc prostota,
 I gościnność polska sławna.
 Cześć dla cnoty, dla podłości
 Zaś pogarda, dawna karność,
 I uczciwość, duch miłości,
 I poświęceń, i ofiarność.

Та відкритість, тиха цнота,
 Та сердечність, щирість давня,
 Чистота сумлінь, простота сердець
 І гостинність польська славна.
 Честь для благородства, для підлості
 Погорда, давня покара,
 І чесність, дух любові,
 І жертвності, відданості.

Яскравим образком XIX століття є поема «Мода». У ній мода зіставляється за силою впливу з політикою, відтак генерується метафора, що поширюється на функцію журналів мод, прирівняну до функції політичних декретів. Мода впливає на теми розмов, стиль письма, мову, політичні клуби, на все, що дає культура. Під впливом моди нищаться віками освячені звичаї. Відтак, подібно до одягу, змінюються віра і визнання. Автор уособлює моду і називає її всевладною правителькою на Землі.

У вірші «Postęp, oświata» («Прогрес, освіта») автор розмірковує над тим, чи можливо лише самою освітою поліпшити життя народу. Нагадує перші просвітницькі сподівання на те, що освічений народ перестане бути перешкодою на шляху до кращого майбутнього. Однак поет схиляється до думки, що для освіти потрібен ґрунт — добробут, натомість «Do dziś dnia odwrotną szliśmy wszyscy drogą / Przez oświatę chcemy wieść do dobrobytu» («Донині протилежною ми йшли дорогою, / Через освіту хотіли дійти до добробуту»). Автор описує втрати, які приніс бідному людові прогрес XIX ст., закінчивши поезію переконанням у тому, що «...Postęp z oświatą osiągnie swe cele, / Gdy nędzę wytępi, tor szczęściu uścieli» («...Поступ з освітою досягне своєї мети, / Коли нужду прожене, шлях до щастя прокладе»). Отже, тема щастя у збірці динамічно розвивається від полюсу родинного до полюсу щастя рідного народу.

У творах Л. Венглінського натрапляємо й на автопортрет поета-патріота, який мріє про майбутнє батьківщини: «Ani żadnym dostojności. Ni orderów, stopni, włości, To zazdrości mej nie godne. Inne myśli mi przytomne, A ich treścią — przyszłość kraju» («Я не бажаю снів, Ні орденів, ступенів, волостей, Це не гідне моєї заздрості, Інші думки мене турбують, Їхній зміст — майбутнє країни»).

«Старшою за розумом» називає Л. Венглінський просвічену, культурну аристократію в поезії «Jutrzence» («Ранковій зорі»), закликаючи новий 1870 рік постукати до вікон і сердець цих людей, щоб вони знищили кастові межі, здобули для країни щастя.

На завершення тому подано розлогі поеми історичного характеру. Зокрема, у поемі «Trójka» («Трійка») детально описано історію Австрії і пов'язану з нею історію Польщі. Сповнена експресії поема «Przeklęcie» («Прокляття»), в якій автор рефреном проклинає загарбників Польщі, не шкодуючи для ворогів лайливих слів і міцних епітетів: smoczy tu padole (зміїна ти юдоле), mongolskie drakony (монгольські дракони), najezdnicze plemię (загарбницьке плем'я), biurowi hajdusy (службові гайдуки), moralni nędziarze (моральні виродки), mordercy ojczuzny (убивці вітчизни) тощо. Ворог, на його думку, отрує молодь своєю культурою, для нього біржа й збройні арсенали є священними, гроші — богом, цинізм — ідеалом. Поет показує, як загарбники вчать народ лицемірству, підлабузництву, заздощам, страху, тваринній покорі, «яка навіть руку ката лизати скоро». Він згадує політику Відня, згідно з якою підкорений народ має бути перетворений на автомати. У цій поемі знову постає узагальнений образ XIX століття — нікчемного, нездатного поставити до стовпа ганьби винних, тобто має на увазі кару для ворогів. Тому раз у раз у поемі звучить повтор — «проклинаю!» Йому протиставлено звертання «Бог з вами», скероване, зокрема, до просвітителів молодого покоління, яке має врятувати вітчизну.

У поемі «Sławiaństwo» («Слов'янство») Л. Венглінський висвітлює історію Польщі в контексті історії інших слов'янських народів. Не раз він підкреслює рису, властиву всім слов'янам і протилежну до фанатичної згуртованості євреїв, — племінну заздрість. Автор вважає, що саме ця риса ставала впродовж історії постійною причиною нещастя і поразок слов'янських народів. Бо, мовляв, слов'яни радше щастя ворога сприймуть, ніж свого побратима. У тексті поеми та

додатково у примітках поет оповідає історію Русі та Московщини, зупиняється детально на постаті Івана Грозного, змальовує його як деспота-кровопивцю та називає причини кривавої різанини тисяч людей у Пскові: республіка хотіла залишитися собою, а не слугою Москви, горда Русь не хотіла татарського хана мати своїм паном. Показує, як відтоді, коли серце Русі — Псковську республіку — було видерто, то й решта організму занепала, а потім його було «розчленовано» — уживає у творі соматичну метафору. Автор називає росіян «czud zesłowania» (чудь зіслов'янщена), змальовує підступне поневолення України, заслання українців у Сибір, побудову на кістках козаків північного Парижа (Петербурга) тощо.

Роль вільної Польщі в історії Лев Венглінський визначає як приклад для слов'ян, небезпечний для ворожих сусідів, у цьому він вбачає і причину її «розшарпання». Автор не поділяє амбіцій Росії бути для слов'ян захисницею, не шкодуючи на її адресу при низликих порівнянь та епітетів. Поему «Слов'янство» він закінчив висловленням віри в народ, який переживе всі незгоди. Поет переконаний, що людина помре, а народ — ні. Не помре, бо він має силу духу. Власне, цю силу духу автор намагався пробуджувати, зміцнювати своїми поезіями.

Безперечним достоїнством, «зерном» збірки є її патріотизм, який навіть через півтора століття здатний знайти відгук у серці читача. Образ XIX віку, представлений тут віршованою мовою, створений очевидцем, сучасником, що вмів поглянути на свою малу батьківщину в контексті діахронічної ретроспективи й актуальної ситуації в політиці Європи. Смуток за лицарством, за втраченими старопольськими звичаями надає цьому образіві своєрідного колориту, допомагає краще зрозуміти національний польський характер.

Лев Венглінський, як ми вже згадували, у своїй творчості з самого початку виявив себе також як перекладач і переспівувач, причому переклади він здійснював і діалектом, і польською мовою.

У його перших україномовних виданнях 1885 року міститься вже ціла низка перекладних творів, про що автор повідомляє в підзаголовках та змісті. Так, у першій збірці «Лучи» перший його переклад — це «Зелене місто» німецькомовного поета Ортлеппа. Переспівом із німецької є поезія «Місяць і звізди» — «ведле німецького», вказує автор. Із німецької поезії також здійснено переклади таких текстів, як

«Наdejда», «Щастє і мудрость» (із Ф. Шиллера), «Лис і кур», «Скупий» та низку епіграм. На діалект перекладено частину віршів і з польської: «Чоловік» Ст. Яховича, «Жайворонок і дзвінок» В. Поля, «Знахор» А. Олізаровського, баладу «Странник» Й. Залеського, «Циранка» К. Брозінського.

У другій збірці «Оман» представлено переклади Фрідріха Шиллера «Розпач», «Любов», «Camera Lucida», «Поета при поділенню дарів небесних», «Путник», «Надмогильні жалі надовесів». Є низка перекладних творів, покладених на музику, передовсім німецьких композиторів, — серенад, баркарол, арій.

У збірці 1885 року «Звукі од наших сел і нив» для перекладної поезії вже відведено цілі розділи: «З ляцкого», «З ческого», «З словацкого», «З сербського», «З литевського». Автор їх поділяє на «слобідни» і «вірний». Скажімо, з польської перекладено твори «Вірний син» Ст. Вітвицького, «Нечула птичка» К. Бродзінського. Загалом перекладні тексти у цій книжці складають 50 пісень.

Польськомовна збірка «*Snopki z niw ślawiańskich i obcych*» містить віршові тексти, написані на мотиви, що переспівані або є перекладами українських (які в передмові й у заголовках до рубрик поет називає малоруськими чи руськими) народних пісень (42 тексти), моравських (69 пісень) та угорських (20). У «Чужих нивах» представлено 60 віршів, перекладених із німецької авторської та народної поезії.

Тексти збірки, які написані бездоганною літературною польською мовою, що лише деякими графічними рисами відрізняється від сучасної, є силабічними віршами із чіткими римами. Поезії сприймаються як самодостатні довершені художні твори. Ряд текстів присвячено міркуванням над джерелами та суттю поезії, яка є «духу стихією, потребою і життям» («*Nie pyta*»), відкривається в чарах любові, в натхненні, захопленні («*Gdzie źródło poezji*»). Переспіви й переклади з німецької поезії позначені своєю інтелектуальністю, тоді як решта розділів — більше почуттєві. Ці переклади контрастують з іншими і своєю образністю, і зображеними реаліями, і більш книжними, філософськими сенсами. Переклади угорських пісень порівняно з іншими нечисленні, це загалом любовні військові поезії, де зображено життя вояків. Загалом зміст дібраних і перекладених автором пісень дає чимало матеріалів для зіставлення національних

характерів, у них зображених, а довершеність віршованої форми спонукає стверджувати, що Лев Венглінський зробив внесок у польську літературу і як перекладач фольклору сусідніх народів.

Власне, одному із сусідніх народів присвячена ще одна, наступна книжка поета «Співи Годземби. Луна з-за Татр і Карпат» (в оригіналі: «Pienia Godziemby. Echo z za Tatr i Karpat»). Серед польськомовного доробку Льва Венглінського вона вирізняється, оскільки повністю присвячена Угорщині, угорцям, переспівам та перекладам угорських народних пісень і поетичної творчості Шандора Петефі. Якщо проаналізована вище збірка «Полова й зерно» містить твори про ворогів Польщі, роздертої на три частини та поневоленої, то ця присвячена її друзям: саме так сприймає поет угорців. Ментальний стереотип поляків про дружні польсько-угорські стосунки закодовано у прислів'ї: «Węgier, Polak — dwa bratanki, jak do szabli, tak do szklanki» («Угорець, поляк — два друзяки, як до шаблі, так й до склянки»), — яке автор згадує у книжці і яке є ключовим для його пісні «Угорець і поляк».

Як заведено в автора, книжка розпочинається передмовою (під назвою «Кілька вступних слів»), у якій обґрунтовано її мету. Автор вказує, що написання тому викликано було недостатньою — на той час — обізнаністю поляків із дружньою сусідньою країною, попри те, що історичні шляхи польського й угорського народів не раз тісно перепліталися. Він нагадує ці переплетення, зокрема те, що від найдавніших часів поляки й угорці «давали один одному королів» і мали багато спільних інтересів. Тож головна мета книжки, як завше, просвітницька: ознайомити поляків з угорськими сусідами, щиро віддячивши тим за гарне знання польської історії, літератури й культури. Безпосереднім стимулом до написання стало відкриття в Угорщині пам'ятника генералові Юзефу Бему. Л. Венглінський був присутній на церемонії і слухав захоплені промови угорців про цього спільно-го героя Угорщини та Польщі.

Саме героїчна постать генерала Бема згодом спричинилася до творчого пориву поета і втілилася в нову книжку. У передмові до неї не обійшлося без критики в бік тогочасної Росії, яку автор називає вірною своїй завойовницькій традиції і закликає, вслід за цитованим угорським промовцем, відіпхнути загарбницю поза кордони Польщі, повернути країні волю та незалежність. Письменник підкреслює важливий момент сучасного йому політичного життя: у той

час, як інші європейські, і серед них слов'янські, народи братаються й співпрацюють із загарбницькою Росією, Угорщина підтримує поляків. Він дошкульно критикує слов'ян, які крізь пальці дивляться на загарбання Польщі, й черговий раз відмовляє Росії у функції опікуна слов'ян, наголошуючи, що слов'янщина — це не Москва, яка переважно є «монгольсько-фінсько-татарською». Утім, не так етнічну, неслов'янську, належність Московщини відкидає поет (адже друзі-угорці теж не є слов'янами), а її загарбницькі риси — риси тирана й поневолювача народів.

Як передрікає зміст передмови, значна частина поезій збірки містить мотиви боротьби за свободу, оспівує вільнолюбство, національну гордість угорців, які, на думку автора, можуть і мають бути зразком для Польщі, бо на той час вони демонстрували незвичайний розвиток національного життя в усіх напрямках.

Частину збірки, її родзинку, становлять переклади поезій Шандора Петефі, зокрема «Два мандрівники» («Dwaj wędrowce»), «Сходи в могилу» («Stopniami do grobu»), «Біля каміна» («Przy kominku»), «Дві крадіжки» («Dwie kradzieże»), «Зимової ночі в степу» («Nocą zimową na puszczie»), поема «Руїни чарди» («Zwaliska czardy»), «Пісні на честь Вакха» («Pieśni na cześć Bachusa»), добірка любовної лірики — близько 30 текстів. Усі ці переклади сприймаються як самодостатні, майстерно написані твори, що є сигналом належного рівня їх відтворення у польських мовних шатах.

Скажімо, поезія «Біля каміна» (зміст якої коротко можна передати так: «Як гарно в час негоди сидіти вдома біля каміна й не мати жодних клопотів») відзначається особливим ліризмом, що ґрунтується на контрасті основних строф і рефренів. Чотири октави, написані десятискладовим віршем, змальовують страшну бурю, яка викликана тим, за припущенням ліричного героя, «що хтось повісився» (це, очевидно, давній усталений вислів, породжений міфологічним мисленням, за яким доля природи й людини завжди тісно пов'язані). Отже, ідеться про те, що на вулиці страшна негода: вітряган у лісі дерева з корінням вириває, гримлять громи, завірюха в полі все перевертає, злидарі потерпають і т. п. Натомість у рефренах — восьмискладових ідилічних чотиривіршах — возноситься хвала домашньому затишкові й теплу каміна у такий, наприклад, спосіб (із варіаціями):

Włogo z tym, mój miły Boże!
Co są w domu w takiej porze,
Bardziej tym, co z czarą winka,
Śmia luleczkę — u kominka.

Дослівно:

Добре ж тим, коханий Боже,
Хто сидить вдома в таку пору,
Та ще й з келихом вина,
Пихкає люлькою — біля каміна.

Настрій блаженства (контрастного з долею злидарів), відтворений перекладачем, нікого не залишить байдужим. Це один із тих текстів, які свого часу відкрили перед угорським читачем світ реального народного життя (а також і життя самого автора, який був його частиною), втіленого в поетичне слово із безпосередністю генія. Сам автор — Шандор Петефі — не раз був «по той бік» тепла і домашнього затишку. Ось що пише Шандор Петефі в одному з листів про свою пішу путь із Дебрецена в Пешт: «Я був жадливо самотній. Гула буря, і я йшов сам-один під битким дощем. Дощ плював мені в обличчя, наче не хотів пускати вперед, сльози замерзали в мене на очах. Я плакав від крижаного вітру й одчаю» [3, с. 11]. Він ніс тоді у торбині рукописний том поезій, ще нікому не відомих, щоб якимсь чудом їх опублікувати...

Для усієї поезії властиве дуже майстерне використання мадяризмів, які автор пояснює як у ближчому контексті, так і в примітках у вигляді словничка. Наведемо уривок^{*}, у якому автор змальовує незабутні постаті земляків, що відвідували корчму, — тіні своїх предків. Цей фрагмент особливо насичений мадяризмами:

Tu juhas, tam druciaż w stłuszczonej
koszuli,
Tam bojtar, wędrownik do pieca się tuli,
Tam rzeźcy lowasy, tu kanas z fokozsem
Lub pandur wietrzący, lub koniarz z
czikozsem,
Czasem hajduk w służbie, lub żyd z rudą
brodą —
Kaźdego gościła, wszem była wygodą.

Дослівно:

Тут вівчар, там дротяр у масній сорочці,
Там пастушок, мандрівник до пічки
тулиться,
Там моторні конюхи, погоничі з дрюками,
Чи жандарм-нишпорка або конюх із
табунщиком,
Часом гайдук по службі або жид із
рудюю бородою,
Усіх приймала, для всіх була затишною.

* Ми не маємо змоги поряд із перекладом Л. Венгліньського зачитувати аналогічний уривок у перекладі Леоніда Первомайського, хоча останній інтерпретував цей текст, адже український перекладач зробив це зі скороченнями (так він вчинив і з багатьма іншими текстами). Загалом його інтерпретації видаються нам ближчими до переспівів.

У творі «Руїни чарди» («Zwaliska czardy») наявний вельми промовистий образ часу, який автор перекладу подав у кількох варіаціях (сподіваємося, він докладно відтворив оригінал). Одного разу міркування про час вкладені в уста ліричного героя як сентенція: «Co w czasie powstało, z czasem zginąć musi, budynek czy ciało» («Що в часі стало — з часом вмерти мусить, будинок чи тіло»); вдруге — у «роздуми» орла, який на руйновищі чигає, «niby zadumany / O rzeczywistości ludzkich rzeczy zmiany, / I o znikomości świata, jak tej czardy / Na której ruinę rzuca wzrok pogardy» («ніби задумався / про змінність людських речей, / про минуність світу, як цієї чарди, / на руїни якої кидає погляд погорди»); втретє — в авторську персоніфікацію: «Tak to czasu paszcza wszystko precz pożera, / Co wzrasta i kwitnie — niszczy i zaciera» («Так то пащека часу геть усе пожирає, / Що росте і квітне — нищить, розтирає»). Метафора *паща часу* з'являється подеколи і в інших творах збірки. Породжена вона, можливо, в народній мові. Як припускаємо, образ може бути нав'язаний пащами постійних «сусідів» угорців у степу — диких тварин, передовсім вовків, яких також надзвичайно талановито змальовано у творі «Зимової ночі в степу» (у Леоніда Первомайського ця поезія називається «Вовча пригода»). Метафора часу, який невимоложо пожирає все — і поневолювачів, і поневолених, є дуже сутєстивною.

Із приводу сюжетних перипетій поеми «Руїни чарди» варто додати, що в них відображено нюанси життя Шандора Петефі, адже його батько деякий час був орендарем убогої корчми, і він сам не раз читав свої вірші по корчмах ще до того, як почав публікуватися.

Наголосимо, однак, що в добірці перекладних поезій, представлених Л. Венглінським, у жодному випадку не йдеться про сліпе підкорення долі. Виклик злій долі (людини й народу), невідкорення їй, заклик до протистояння звучить у текстах перекладів, уміщених навіть на завершення любовних пісень. Так, у поезії «Вчора й сьогодні» ліричний герой, нарікаючи на нещасливе кохання, яке гнітить його, сковує, ніби кайдани, прагне від цих душевних кайданів звільнитися. Адже на нього чекає... слава.

«А слава — заповідь моя», — писав наш класик, сучасник Шандора Петефі. Обидва генії — і Тарас Шевченко, і Шандор Петефі — у своїх передчуттях були пророками. Зазначимо, що польський перекладач дуже чутливо вловив світовідчуття Шандора Петефі, доби-

раючи його тексти для польського читача. Скажімо, згаданий нами український поет Л. Первомайський епіграфом до вибраних поезій Шандора Петефі у своєму перекладі ставить рядки аналогічного змісту, які вважає, отже, найхарактернішими для ментальності одного з найвідданіших синів угорського народу:

Свобода і любов
П'янить одним бажанням.
Я за любов оддам
Життя у цвіті раннім,
А для свободи я
Пожертвую й коханням.

Коли перекладач у передмові писав про те, що угорський народ гідний бути зразком для наслідування, то вважав його на той час прапороносцем прогресу і передових ідей визволення й побудови демократії. Пристрасним виразником таких ідей був і Шандор Петефі, яким захоплювався Лев Венглінський.

У своїх творах революційного періоду — «Національна пісня», «На шибеницю королів», «До нації» — Ш. Петефі висловлював наболілі прагнення угорського народу, утім, переклавів цих текстів, як і відомих поем, написаних раніше, у Л. Венглінського немає. Але це аж ніяк не заперечує певного внеску Льва Венглінського у польську рецепцію видатного угорця.

Першу частину збірки «Луна з-за Татр і Карпат» становлять власні твори Льва Венглінського, присвячені Угорщині. Дуже пізнавальною, написаною з великою симпатією, є велика поема «Угорський край», що має промовисті щодо змісту розділи: «Тиса», «Дунай», «Карпати, Татри», «Лікувальні джерела», «Клімат, вино», «Характер народу», «Одяг», «Народна й національна поезія», «Петефі», «Духовний поступ», «Йокай», «Ліст», «Циганська музика», «Слава угорців: історія, література і т. п.», «Чардаш». «Угорський край» знайомить читача з історією, географією, культурою Угорщини. Серед виразних нюансів образності цього твору варто звернути увагу на метафору *країни-раю* — саме такою вважають свою землю угорці. Як відомо, про країну-рай у національному гімні співають ще сусіди-чехи. Тож митець чутливо підхопив особливість сприйняття рідної землі угорця-

ми і детально описав у поемі складові цього земного раю — красу угорських річок, гір, степу, багатство природи на корисні копалини, зокрема золотоносність водних артерій; а також безхитрісне щастя простих угорців серед вільного безкрайого степу: вони пасуть стада овець чи рогатої худоби, їдять смачний гуляш, п'ють божественний токай, співають і танцюють запальний чардаш і, звісно, кохають гарних чорнявок.

У низці творів поет розкриває національний характер угорців, особливості їхнього духу, ментальності. Відзначає гостинність, вірність у дружбі, відкритість, щирість: «Co na myśli, to i w słowie... Słowem myśli nie osłoni» («Що на думці, те і в слові... Словом думки не заслонити»). Це риси зовсім протилежні до властивих героям його збірки «Гіркий сміх»... Що край, то звичай, як кажуть поляки.

Доречним тут буде згадати художнє зображення поетом яскравої функції людської мови, яку у двадцятому столітті вчені назвали перформативною^{*}. До перформативів прийнято зараховувати передовсім присяги, обіцянки, але в широкому значенні можна вважати ними усі слова, словесні акти, що стають ділом, реалізуючись, змінюють дійсність. Очевидно, чесний і щирий по натурі простий угорський люд вельми надавався до зображення таких слів-чинів. Їх знаходимо в розділі пісень, створених поетом «на угорський лад і мотиви», скажімо, у вірші «По заручинах» («Po zrękowinach»), де хлопець прохає «звільнити його від слова» про одруження, бо ще не нагулявся, а також у «Сватанні» («Dziewostąb»), де автор навіть уживає дериват *zasłowić* (засловити) — отримати від дівчини слово згоди на одруження. У кінці цього вірша звучить запитання про слово-діло: «Cóż? Dacie mi słowo, / Po słowie córeczkę?» («Що ж? Дасте мені слово? / По слові дочку»). Найцікавіше, що навіть більш виразні приклади естетизованих перформативів знаходимо в текстах Шандора Петефі, перекладених Л. Венгліньським: у сатиричній поезії «Сходження до могили» («Stopniami do grobu»), герой якої «глибокий мислитель» Яцек Доленя «jak powiedział, tak też i zrobił» («як сказав, так і зробив»): вигнав жінку з дітьми, слуг порозпускав, прогуляв усе, пропив, програв і врешті — повісився, про що спершу вго-

* Перформативи — мовні акти, рівноцінні вчинкові. Цей термін, який у науковий ужиток увів Джон Остін, походить від латинського дієслова *perficio* — «здійснювати», «закінчувати».

лос міркував-планував; у згадуваній поемі «Руїни чарди», перш ніж побудувати корчму з розвалин святині, «*ktos tak rzekł do siebie, i tak się też stało*» («хтось так сказав собі, і так сталося») та ін. Тут наявні біблійні джерела цієї образності («спочатку було слово»), а можливо, й давніші, бо вже з давніх-давен люди помітили, що слово може слугувати як правді, так і брехні... Наведемо принагідно також слова про чин угорської революції 1848 року в контексті «весни народів», висловлені Шандором Петефі в одному з його листів: «Полум'я революції перекинулось на Німеччину, воно усе ширше розгоралось, нарешті спалахнув і Відень, Відень! А ми невтомно захоплювались, але ще й пальцем не поворухнули. Сейм говорив гарно, але слова, які б не були гарні, залишаються тільки словами, а не ділом [виділення наше. — Р. Р.]. Яке убожество прохати, коли ознака часу — вимагати» [3, с. 27]. Безперечно, Шандор Петефі був тією людиною, яка змінила дійсність угорського народу і своїм високохудожнім словом, і ділом борця-воїна. А Лев Венглінський належав до тих забутих європейських інтелектуалів, який чутливо резонував на ключові взірці часу.

На зразок того, як у збірці «Пісні від праці та з бою» оспівано всі стани й професії польського суспільства, у «Луні з-за Татр і Карпат» уславлено типових представників угорського суспільства. Їм присвячено окремі твори: «Чікош (табунщик)», «Угорський гайдук», «Гайдук — пандур (жандарм)», «Юхас (вівчар)», «Гаяс (рибалка)», «Бетяр (бідняк)», «Ловас (наїзник)», «Берес (наймит)», «Гусар» та ін. У вірші «Пуста (степ)» поет створює незабутній образ властивих Угорщині географічних теренів, на яких формувався дух свободи — сабад. Син степу — чікош — постає у всій своїй красі та величі в однойменній поемі. Автор змальовує його лицарем, загартованим, гордим. Швидко їзду на конях він передає метафорично: «*To nie jeździec czmycha tak, / Ale czart to albo ptak, / Piorun to, to strzały pęd, Wirem każdy zwrot i skręt*» («То не вершник так летить, А чорт або птах, грім то, лет стріли, Вирує на кожному повороті і закруті»). Подібних динамічних портретних описів чікоша і нерозлучного з ним коня, для якого є другом, захисником, майстром, у творі чимало. Особливо вражають сцени приручення, об'їждження диких коней. У виспіві поеми звучить щире авторське побажання: «*Duch twój, koń twój i ostroga, / Neich postrachem będą wroga*» («Дух твій, кінь твій і шпори / Хай страх наганяють на ворога»).

У поезії «Степ, гуляш, чікош» натрапляємо на мальовничі описи степу-океану, над яким простягається ще один океан — небесний. Знову прославляється наїзник і доглядач коней — вірний вітчизни син, гідний роду Зріні й Гуняді. Однак Лев Венглінський зрадив би своїм уподобанням, якби поруч із портретами людей не вимальовував «портрети» тварин. Скажімо, у цьому творі величезна строфа присвячена волячим рогам — рівним, покрученим, як вужі, вигнутим уперед, подібним до ліри, до дуг, шабель, місяців, спіралі тощо. Віршоване поклоніння природі за її «витвори», характерне ще з юнацької творчості українським діалектом, помічаємо у поетовій картині світу впродовж усієї його творчості.

Поет оспівав не лише квінтесенцію типового представника угорського народу, а й квінтесенцію «раси» — містечко Босормен у Сабольському комітаті, яке отримало шляхетські привілеї за свій героїзм: «Tam z pogromu znajdziesz, bracie, ocalony ludu rdzeń» («Там знайдеш, брате, уцілілий від погромів корінь народу»). У більшості творів збірки, як і в завершальному гімні «Хто угорець», оспівано патріотизм угорців, відданість рідній землі, її звичаям, мові. Поет наголошує, що кожен угорець за батьківщину віддасть свою кров і життя.

У вже згадуваній нами пісні «Угорець і поляк», яка відкриває збірку, висловлене авторське побажання: «Obyź Bóg ich nie rozdzielił, / Ducha zgody w obu wcielił / By się razem wciąż wspierali / Wspólną dolę szczęściem zwali» («Аби Бог їх не розділив, / Дух згоди в обох утілив, / Щоб вони один одного підтримували, / Спільну долю щастям називали»). Ця мрія автора втілилися вже, як відомо, у ХХІ столітті, у спільній долі Польщі та Угорщини в Євросоюзі. Слово Льва Венглінського, хай і через століття, матеріалізувалося, змінивши долю братніх народів, адже було воно виразником колективних прагнень не одного покоління обох спільнот.

ЛІТЕРАТУРА

1. Венглінський Лев. Твори у 2-х т. — Т. I: Вибрані поезії українською мовою. — К., 2011. — 800 с.

2. Кирчів Р. Мовою українського народу // Українською музою нахненні (Польські поети, які писали українською мовою). — К.: Рад. письменник, 1971. — 304 с/

3. Первомайський Л. Шандор Петефі // Петефі Шандор. Поезії / Переклад з угорської та вступна стаття Леоніда Первомайського. — Київ: Дніпро, 1972. — 376 с.

4. Стебельський Б. Юрій Липа // Ідеї і творчість. Статті та есеї. — Торонто, 1991. — 352 с.

5. Франко Іван. Зібрання творів у п'ятдесяти томах. — Т. 47. — С. 630–631.

6. Dydkowska A., Żaryn J., Żaryn M. Polskie dzieje. — Warszawa: PWN, 1994. — 378 s.

7. Miłosz Cz. Historia literatury polskiej. — Kraków: Znak, 1999. — 526 s.